

BEATA GRYKO-ANDREJUK

Białystok

grykob@gmail.com

OKOLICZNOŚCI I MOTYWY SAKRALNYCH FUNDACJI SAPIEŻYŃSKICH W XVII WIEKU

Tworzenie fundacji w prawie polskim na przestrzeni wieków ewoluowało i było poddawane licznym ograniczeniom począwszy od XVI wieku, kiedy podejmowano kroki zmierzające do zahamowania rozrostu majątków kościelnych i związanych z tym fundacjami kościelnymi¹. Konstytucje sejmowe z 1508 i 1510 roku zakazywały dysponowania w drodze testamentu dobrami nieruchomymi, a konstytucja z 1562 roku przewidywała skasowanie nadań na rzecz duchowieństwa, wynikających z fundacji, które powstały po statucie króla Aleksandra z 1505 roku². Konstytucja z 1635 roku dawała możliwość zarówno świeckim, jak i duchownym fundowania z własnych dóbr ziemskich szlacheckich obiektów sakralnych i tak zwanego pożytku publicznego³. Jednak w przypadku większych fundacji, gdy w grę wchodziła większa ilość dóbr ziemskich fundator musiał złożyć przed sądem ziemskim, oświadczenie, że majątek przeznaczony na fundację wnosi z własnej pobożności i hojności nie oczekując nic w zamian. W przypadku, gdy osoba fundująca doprowadziłaby do powstania fundacji nie przestrzegając niezbędnych warunków, wówczas czyniło to fundację nieważną, chyba że uzyskanoby stosowne zezwolenie władzy. Mimo tych ograniczeń, tak naprawdę fundator mógł uczynić akt fundacyjny właściwie w każdej chwili.

Wiek XVIII, a zwłaszcza jego druga połowa, przyniósł nowe ograniczenia w zakresie fundacji duchownych. Nowe fundacje mogły być tworzone tylko w tych miejscach, gdzie nie było kościoła parafialnego, a zgodnie z konstytucją z 1768 roku powstanie fundacji wymagało zgody stosownych władz⁴. Podstawą ustanowienia fundacji było złożenie przez fundatora oświadczenia

1 D. Makiła, *Fundacje staropolskie. Aspekty prawne ich powoływania oraz istnienia*, [w:] *Fundator i mecenas. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI-XVIII w.*, Białystok 2011, s. 13.

2 Ibidem, s. 13.

3 VL III, f. 854. *quocunque jurne acquistis, de nova radice facere fundation tak klasztorów, szpitalów, jako i plebanii.*

4 VL VII f. 819. Konstytucja sejmowa o nieoddalaniu dóbr ziemskich od stanu świeckiego z 1768 roku.

w sądzie ziemskim lub poprzez zapis testamentowy. Wola fundatora zawierała dyspozycje majątkiem wydzielonym na ustanowienie fundacji. Postanowienia dotyczące fundacji zawierały się w zasadniczym liście fundacyjnym, który wskazywał między innymi na sposób zarządzania majątkiem, na ograniczenia dla potomków fundatora, sposób powoływania kapłana i jego obowiązki, powinności poddanych⁵. Osobną kwestią wymagającą zbadania jest problem kapłanów, którzy stanowili jeden z elementów fundacji, roli jaką pełnili, ich stosunków z fundatorem. Sam akt fundacyjny dawał jedynie impuls do powstania fundacji, natomiast kolejne nadania miały za zadanie uzupełniać i odnawiać dawną fundację, wzmacniać jej kondycję finansową, powodować jej dalszy rozwój⁶. Fundacja nie ograniczała się do jednorazowego aktu, a dalsze wspieranie rozciągało się na wiele lat i obejmowało wiele osób. O fundacjach można mówić, jako o procesie. Od drugiej połowy XVII i do XVIII wieku można obserwować znaczny wzrost fundacji. Fundacje można podzielić na: królewskie, magnacko-szlacheckie, biskupie, kleru świeckiego, mieszczańskie.

W fundacje sakralne zaangażowanych było wiele rodzin magnackich, w okresie nowożytnym znaczące miejsce pod względem fundacji zajmowali Sapiehowie. W artykule nie są analizowane wszystkie fundacje, szczególną uwagę zwrócono jedynie na działalność Lwa i jego syna Kazimierza Leona Sapiehy, a także zasygnalizowano działalność spadkobierców Lwa Sapiehy. Sapiehowie zaistnieli na pierwszym planie sceny politycznej Rzeczypospolitej właściwie dzięki działalności Lwa Sapiehy, kanclerza Wielkiego Księstwa Litewskiego. To on stał się twórcą prawdziwej potęgi rodu. Działalność Lwa skupiała się nie tylko na sferze politycznej, ale również na powiększaniu majątku. Dzięki protekcji Radziwiłłów został on przyjęty na dwór Stefana Batorego. Od tego momentu stał się konsekwentnym regalistą. W ten sposób rozpoczął swoją imponującą karierę polityczną. Pierwszym objętym urzędem była godność sekretarza królewskiego, następnie poprzez urzędy pisarza litewskiego i pod-

5 Biblioteka Czartoryskich (dalej: B. Czart.) 1777, s. 937-941: „Fundacja Leona Sapiehy w Horach, 1626 roku” „Msze święte w niedzielę każdą i na święta uroczyste celebrując, kazania czyniąc, nieszpory odprawując, spowiedzi słuchając, nie tylko w kościele samym, ale we wszystkiej parafiey, i do chorych jadąc, bakałarza też dla ćwiczenia dziatek szlacheckich, któregokolwiek stanu, kantorów do śpiewania chować powinni będą i cokolwiek pastoralis exigit cura cokolwiek sacrosancta Romana Ecclesia prucipit, cokolwiek concilia, mianowicie tridentium statuit, to wszystko constanter servare, firmiter tenere, efficaciter exequi tenebuntur; A jeśli by, uchowaj Boże, od kościoła prawdziwego rzymskiego recederent, tedy i to juriss patronatis i podawanie nowych kapłanów wiecznemi czasy tracić mają. Lecz w Bogu Wielebny Jmść xdz biskup wileński na ten czas będący, z władzy swej pasterskiej sam ma podawać na plebanią tę obrawszy kapłana dobrego, który by zawsze residował na tej plebanii Horskiej”.

6 E. Dubas- Urwanowicz, *Fundacje kościelne i klasztorne grodzieńskie do XVIII w.*, [w:] *Fundacje i fundatorzy w średniowieczu i epoce nowożytnej*, red. E. Opaliński, T. Wiślicz, Warszawa 2000, s. 130-142.

kanclerzego doszedł do najwyższych godności w państwie: kanclerza litewskiego, wojewody wileńskiego i hetmana wielkiego litewskiego. Również kolejne pokolenia Sapiehów zajmowały wysoką pozycję w państwie.

Problem fundacji nasuwa szereg pytań badawczych. Zastanawiające jest czy działania fundacyjne były bezinteresowne, czy miały za zadanie służyć powszechnemu dobru, czy za pomocą inwestycji był realizowany jakiś cel? Czy ruch fundacyjny wiązał się z ówczesnym stylem życia, czy też może możliwościami ekonomicznymi fundatorów? Czy była to "inwestycja" w życie wieczne, czy podniesienie prestiżu rodziny? Co skłoniło magnatów do zapoczątkowania fundacji? Wpływała na to ówczesna sytuacja polityczna i religijna XVI i XVII-wiecznej Rzeczypospolitej? Czy może fakt, że był to okres dalszego rozprzestrzeniania się ruchów protestanckich i kontrakcji ze strony Kościoła katolickiego? W wypadku badania fundacji sapieżyńskich powstaje pytanie czy zachodziła ciągłość fundacji w tym rodzie? Wśród wielu zagadnień związanych z fundatorami na uwagę zasługuje problem, w jakim momencie „kariery” życiowej danego fundatora doszło do fundacji, czy stało się to już u schyłku życia, czy wcześniej, a także, jaka sytuacja i jakie wydarzenie w życiu fundatorów decydowały o podjęciu fundacji? Fundacje były uznawane za jedną z podstawowych form pobożności w całej Europie.

W wielu aktach fundacyjnych jako przyczynę powstania fundacji podawano szeroko pojęte motywy religijne, co miało świadczyć o pobożności, żarliwości wiary fundatora. Sapiehowie nierzadko inicjując fundacje kierowali się prawdziwym uczuciem religijnym, chęcią zbudowania Bogu wspaniałego pałacu, takiego, w jakim mieszkali oni sami. Fundacja była postrzegana więc przez nich, jako akt religijny, potwierdzała ich gorliwość religijną, stanowiła świadectwo wiary, miała być środkiem do zbawienia. Ale także obiekty sakralne były miejscem, gdzie modlono się za dobroczyncę, jego rodzinę. Fundowana świątynia była elementem wyjednania łaski przebaczenia za popełnione grzechy, dawała magnatowi swojego rodzaju poczucie bezpieczeństwa w obliczu rzeczy ostatecznych⁸. Inicjując nowe obiekty sakralne Sapiehowie kierowali się również chęcią pomożenia i rozszerzenia chwały Bożej. W wielu aktach fundacyjnych pojawiają się osobiste wyznania fundatora, iż obiekt sakralny powstaje dla rozmnożenia chwały Bożej „przeto ja Leo Sapieha kanclerz WXL słonimski, jaśwoiński i retowski starosta. Wszem wobec i każdemu z osobna, nieniejszym

7 R. Michałowski, *Princeps fundator. Studium z dziejów kultury politycznej w Polsce X-XIII w.*, Warszawa 1993, s. 7-8. Autor wyszczególnia cele osiągnięte przez władców-fundatorów w średniowieczu.

8 T. Gałwiczek, *Źródła inspiracji religijnej społeczeństwa staropolskiego na przykładzie dokumentów fundacyjnych Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVII w.*, [w:] *Staropolski ogląd świata*, red. B. Rok, E. Wolański, Wrocław 2004, s. 238.

i na potym będącym, komu to wiedzieć będzie potrzeba. Oznajmuję, iż dla rozmnożenia cześci i chwały Bożej Pana Boga Stworzyciela mojego, w majętności mojej wasnej Ikaźnieńskiej, która była z domu mego sapieżyńskiego wyszła, a po białej płci w cudzy dom się przeniosła...kościół dwa znów fundować i nadać umyśliłem...”⁹. Fundacja kościoła katolickiego w Czerei, jak wynika z aktu fundacyjnego z 6 sierpnia 1604 roku, powstała również na cześć i chwałę Pana Boga¹⁰. Kolejne fundacje, które zawierają pisemną intencję rozśławienia chwały Bożej powstały w Leplach (1604), Starosielu (1604), Tołoczynie (1604), Słonimiu (1608), Różanie (1626), Horach (1626).

Kazimierze Leon Sapieha, kolejno pisarz wielki (od 1631), marszałek nadworny (od 1637), podkanclerzy litewski (od 1645), podobnie jak jego ojciec Lew, zaangażował się w działalność fundacyjną. Motywy, które skłoniły Kazimierza Leona do podejmowania fundacji również mieściły się w kręgu pomnożenia chwały Bożej. Fundusz w Berezie powstał poprzez szczególne zainteresowanie podkanclerzego świętobliwością kartuzów, ich pustelniczym sposobem życia. Biskup Andrzej Gembicki 20 maja 1648 roku wydał zezwolenia na sprowadzenie kartuzów¹¹. W tym samym roku nuncjusz apostolski Jan de Torres i sam fundator położyli kamień węgielny pod budowę klasztoru i kościoła¹². Fundacja została zatwierdzona w 1653 roku¹³.

Czasami fundacja łączyła się z osobistą sytuacją fundatorów. Taką wyjątkową chwilą w życiu Kazimierza Leona był moment zapoczątkowania fundacji w Sapieżynie (Druī), która miała charakter przebłagania za grzechy. Może wiązało się to z przeczuciem śmierci? Zdarzało się bardzo często, że fundator czynił zapis w testamencie, wyznaczając opiekuna świątyni, którym najczęściej był duchowny zobowiązany do odprawiania wyznaczonych nabożeństw za dusze zmarłych dobroczyńców i ich rodzin.

Fundacje sapieżyńskie powstawały na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego. Był to obszar zróżnicowany religijnie i kulturowo, w związku z tym charakterystyczny dla walki z prawosławiem i protestantyzmem, a tym samym podejmowania prób stworzenia konkurencji dla tych obrządków. Trudno jest

9 B. Czart. 1777, s. 585-589: „Fundusz Leona Sapiehy, 16 lipca 1593, Ikaźnia”.

10 B. Czart. 1777, s. 679-681: „Fundacja Lwa Sapiehy w Czerei”, potwierdzona przez Zygmunta III 6 sierpnia 1604 roku.

11 M. Popowska, *Rys dziejów kartuzji bereskiej 1648-1831*, „Ateneum Wileńskie” t. 13, 1938, z. 1, s. 53.

12 *Sapiehowie. Materiały historyczno-genealogiczne i majątkowe*, t. 2, Petersburg 1890, s. 38.

13 „Lubo fundacja pomienionych Oyców kartuzów przez Wiel: niegdy Kazimierza Leona Sapiehę aucta et dotata konstytucją anni 1653 iest aprobowana. Że jednak Wielmożny Podkanclerzy po zaszłej konstytucji dla lepszej wygody pomienionych Oyców dwie wioski nabywszy przydał, tedy one do tejszej fundacji pomienionym Oycom inkorporujemy, y mocą tego Sejmu stwierdzany (salvis oneribus Reipublicae) reassumuiąc konstytucją anni 1667 klasztorom wszystkim w Koronie y W. X. Lit. służącą”. Zob. *Volumina Legum*, wyd. J. Ohryzko, t. 5, Petersburg, s. 89.

jednoznacznie stwierdzić, czy wynikało to z osobistych głębokich przekonań, zwłaszcza jeżeli weźmie się pod uwagę fakt, iż Sapiehowie w wielu przypadkach byli także opiekunami cerkwi prawosławnych, czy też tego rodzaju pojawiające się w aktach fundacyjnych stwierdzenia o potrzebie propagowania i umacniania wiary katolickiej wynikały jedynie ze schematu typowego dla formularza fundacyjnego.

Akty fundacyjne były także wotum składanym przez fundatora za odniesione zwycięstwa. Lew Sapieha po zwycięstwie nad Moskwą w 1582 roku ustanowił fundusz bernardynów grodzieńskich „...kiedy wojsko zwycięskie wedle uchwały od kopyta końskiego po talaru dawało, Lew Sapieha z hojności swojej dał trzy tysiące”¹⁴. Motywem, który skłonił Lwa Sapiechę do zainicjowania fundacji karmelitów w Białyniczach (1624), było zwycięstwo odniesione nad Moskwą w 1618 roku zakończone rozejmem w Dywilinie¹⁵.

Kolejnym istotnym zagadnieniem wymagającym dokładniejszej analizy jest umiejscowienie obiektu sakralnego. Wybór miasta na nową fundację nie mógł być przypadkowy. Fundacje sapieżyńskie rozsiane były po całym Wielkim Księstwie Litewskim, w każdym prawie województwie znajdowała się świątynia zainicjowana przez Sapiehów. Najwięcej świątyń założonych znajdowało się w województwie nowogrodzkim, kolejno w wileńskim, trockim, witebskim, podlaskim, połockim oraz na Żmudzi. Szczególnym zainteresowaniem cieszyło się Wilno i Brześć Litewski. Były to, jak na owe czasy, duże ośrodki miejskie, w których żyli, obok katolików, również protestanci, prawosławni, a także wyznawcy islamu i judaizmu. Szczególnie znamienne są fundacje w Brześciu Litewskim, który stanowił bardzo liczne skupisko ludności żydowskiej, a także centrum kalwinizmu wprowadzonego tu przez Mikołaja Radziwiłła „Czarnego”. W Brześciu działała również drukarnia kalwińska. Przez Brześć Litewski przebiegał także szlak prowadzący z Korony do Wilna, co powodowało napływanie wielu nowości z Zachodu. Kościół i klasztor bernardynek wileńskich zbudowano w nieprzypadkowym miejscu, w pobliżu zboru kalwińskiego. Stanowić to mogło pewnego rodzaju zmanifestowanie postawy katolickiej. Zdarzało się również, że Sapiehowie, a zwłaszcza Lew, wykupował od kalwinów place miejskie, aby następnie na tym miejscu wybudować świątynię katolicką. Znakomity przykład stanowi fundacja Lwa Sapiechy w Ikaźni, „...Lew kościół ikaźnieński, fundowany przez Iwana, zburzony i przez Prońskich, kalwinistów na zbór przerobiony, wykupuje, odbudowuje i katolikom oddaje na cześć

14 K. Kognowicki, *Życie Lwa Sapiehy*, Radom 1830, s. 180.

15 E. Nowakowski, *O cudownym obrazie Matki Boskiej w kościele oo. Karmelitów w Białyniczach*, Kraków 1899, s. 4.

Najświętszego Sakramentu Ciała i Krwi Pańskiej”¹⁶. Podobną sytuację można zaobserwować w Orszy, gdzie fundator wykupił u miejscowych kalwinistów plac w centrum miasta, nadając go jezuitom. Jednocześnie takie umiejscowienie obiektu sakralnego mogło być jedynym miejscem, w którym można było rozpocząć budowę i nie zawsze należy to wiązać z postawą rekatolizacji. Godny uwagi jest fakt, iż kanclerz umiejscawiał jezuitów i bernardynów właśnie w miastach o dużej różnorodności wyznaniowej. Ich zadaniem była więc prawdopodobnie praca misyjna. Bernardyni prowadzili również misje wśród muzułmańskiej ludności tatarskiej, a także żydowskiej. Nawrócenia te były jednak jednostkowe. Interesujące jest lokowanie świątyni już w topografii miasta. Najczęściej nie są to obrzeża, ale w przypadku jezuitów kościoły powstają głównie bądź w pobliżu zamku, bądź przy placach rynkowych. W okolicach zamku osiadali jezuita przeważnie na terenach wschodnich, gdzie katolicy stanowili w sposób wyraźny mniejszość; przykładem jest tu fundacja w Orszy. Przy rynku, za przykładem Wilna, lokowali się jezuita na zlatynizowanych terenach zachodnich i północnych między innymi w Brześciu Litewskim. W niektórych wypadkach nie było możliwości na wyżej opisane ulokowanie, gdyż miejsca te były już zajęte przez cerkwie lub zbory. Świadczy to o pewnego rodzaju konkurencji o prestiżowe miejsca w mieście. Ten problem urbanistyczny dotyczył wielu miast w Wielkim Księstwie Litewskim.

Bardzo interesująco przedstawia się stosunek Lwa Sapiehy do unii brzeskiej. Jak wiadomo, był on urodzony w prawosławiu, następnie w czasie pobytu w Lipsku przyjął kalwinizm, a u progu swojej wielkiej kariery przeszedł na katolicyzm. Stało się to w 1586 roku. Żywo interesował się sprawami wyznaniowymi w Rzeczypospolitej. Brał udział w przygotowaniach do wprowadzenia unii brzeskiej. Wraz z biskupem łuckim Bernardem Maciejowskim i arcybiskupem lwowskim Janem Dymitrem Solikowskim został wyznaczony przez króla do prowadzenia negocjacji z prawosławnymi odnośnie warunków zawarcia unii¹⁷. Współfinansował wyjazd do Rzymu Hipacego Pocieja i Cyryla Terleckiego¹⁸. O jego zaangażowaniu w proces unii brzeskiej świadczy fakt, iż brał on udział, obok Radziwiłła Sierotki oraz starosty brzeskiego Dymitra Chaleckiego, w synodzie w Brześciu Litewskim, gdzie ogłoszono zawarcie unii. Lew Sapieha tuż po jej ogłoszeniu przekazał wszystkie cerkwie i monastera leżące w jego dobrach pod jurysdykcję biskupów unickich. W swoich dobrach

16 *Sapiehowie. Materiały...*, t. 1, s. 156.

17 T. Kempa, *Kanclerz Lew Sapieha a Kościół unicki*, [w:] *Sapiehowie epoki Kodnia i Krasiczyna*, Lublin 2007, s. 29.

18 B. Kumor, *Geneza i zawarcie unii brzeskiej*, [w:] *Unia brzeska. Geneza, dzieje, i konsekwencje w kulturze narodów słowiańskich*, red. R. Łużny, F. Ziejko, A. Kępiński, Kraków 1994, s. 37.

fundował nowe cerkwie unickie w Siemiatyczach, Różanie, Witorożu, Tołoczynie, uposażał świątynie w Wilnie, Trokach, Mściślawiu, Żyrowicach¹⁹. Znacznie pomnożył pierwotny fundusz bazylianów w Czerei *werował raz na zawsze Lew Sapieha fundusz ów pomnażając, żeby unitowie nie dyzunici trzymali go zawsze, i żeby suffragowie, msze święte szły za przodków jego tam pogrzebionych*²⁰. Lew Sapieha w 1599 roku, czyli niedługo po wprowadzeniu unii brzeskiej, potwierdził wcześniejsze nadania na monaster czerejski, ufundował także nowy klasztor i świątynię, do której zostały przeniesione ciała jego rodziców. Fundacja czerejska otrzymała, oprócz gruntów w samej Czerei, również wsie Monastyr, Budziłowo, Pleskacze, Klubenicze, Rydoml²¹. W 1605 roku ufundował cerkiew w Witorożu, jednocześnie aby wykluczyć przejście parafii do Cerkwi prawosławnej zobowiązał duchowieństwo do posłuszeństwa biskupom brzeskim, którzy opowiedzieli się po stronie unii²². W 1626 roku wojewoda wileński Lew Sapieha przekazał klasztorowi św. Trójcy w Wilnie dobra Bieliczany²³. Bazylianki wileńskie otrzymały majątek Daukszyszki²⁴. Godny uwagi jest fakt, iż Lew zastrzegął pod groźbą przekleństwa, aby cerkwie unickie pozostawały w tej religii „... zawsze wiecznie i nie poruszenie zostawały i trzymały się pod władzą Jchmościów księży episkopów Greckich, według fundacji moich wyznaczonych...”²⁵. Takie zapisy świadczą o wielkim zaangażowaniu w działalność na rzecz unii.

Na działalności ojca wzorował się zapewne Kazimierz Leon, choć jego dokonania fundacyjne na rzecz Kościoła unickiego nie są już tak znaczące, a swoje poparcie unitom prezentował na sejmach i sejmikach. Był on fundatorem cerkwi w Szczawrach²⁶. Kazimierz Leon Sapieha przede wszystkim dbał o unickie obiekty fundowane przez jego ojca, ale również otaczał opieką prawosławne obiekty sakralne. Być może przed śmiercią Kazimierz Leon Sapieha postanowił ufundować w swoich dobrach Różanie monastyr bazyliański, jednak nie

19 T. Kempa, op. cit., s. 42.

20 K. Kognowicki, op. cit., s. 180.

21 *Акты относящиеся к истории западной России собранныя и изданныя Археографическою Комиссиею*, t. 4, Санкт-Петербург 1885, s. 189-191; *Археологический сборник документов относящихся к истории Северное-западной Руси*, t. 15, Вильнюс 1867, s. 2; K. Kognowicki, *Żywot Lwa Sapiehy*, Sanok 1855, s. 125-126.

22 11 maja 1605 Lew Sapieha, kanclerz w. ks. lit. *Dla pomnożenia chwały Pana Boga poleca zbudować nową cerkiew Witorozką w woj. Brzeskim, pod wezwaniem Archanioła Michała. Cerkiew otrzymała włókę ziemi witorozkiej, co rok z każdej włóki po 1 kopie żyta od poddanch*. Zob. *Акты издаваемыя Виленскою Архэод графіцескою Комиссею для разбора дрэвних актов*, t. 3, Вильнюс 1867, s. 25-26; *Sapiehowie. Materiały...*, t. 1, s. 166

23 K. Kognowicki, op. cit., s. 125.

24 J. M. Giżycki (Wołyński), *Z przeszłości zakonu bazyliańskiego na Litwie i Rusi*, „Przewodnik Naukowy i Literacki” 32, 1904, s. 161.

25 *Sapiehowie. Materiały...*, t. 1, s. 182.

26 A. Rachuba, *Kazimierz Leon Sapieha*, PSB, t. 35, Warszawa – Kraków 1994, z. 144, s. 35.

ma pewności co do urzeczywistnienia tego zamiaru. Fryderyk Sapieha, kuzyn, podkomorzy witebski, wojewoda mścisławski, podobnie jak jego krewniacy, również był przywiązany do wyznania przodków. Przejawiało się to w otaczaniu opieką świątyn w obrządku wschodnim. Fryderyk Sapieha 5 marca 1630, jeszcze przed konwersją z prawosławia na katolicyzm, przekazał Kazimierzowi Leonowi prawo do cerkwi prawosławnej pod wezwaniem św. Jerzego w Trokach, wraz z wszystkimi nadaniami, jednocześnie zastrzegł „...aby w tej cerkwi nie insze, jeno Ruskie nabożeństwo na wszystkie przyszłe czasy odprawowało”²⁷. Fryderyk motywował to znaczną odległością od jego miejsca zamieszkania. Podkomorzy witebski zapewne ufał i nie obawiał się niczego niestosownego ze strony Kazimierza Leona. Fryderyk Sapieha był również fundatorem monasteru unickiego w Czerlonie w 1637 roku, klasztor otrzymał folwark Mikłaszewszczyzna oraz kwotę 3000 złotych, która miała być wypłacana po 300 złotych rocznie przez 10 lat²⁸. Nie jest przypadkiem, że fundacja powstała w Czerlonie, ponieważ tam znajdowały się groby rodziców fundatora, jego siostry Anny Eufrozyny, która była bazylianką. Mniejszą aktywnością na polu fundacyjnym mógł się poszczycić główny spadkobierca fortuny Kazimierza Leona, Paweł Sapieha wojewoda wileński i hetman wielki litewski. Ufundował on jedynie cerkiew unicką w Borkach, którą w następnych latach wspierała jego żona Anna z Kopciów Sapieżyna²⁹.

Gorliwość religijna, chęć niesienia pomocy potrzebującym i szeroko pojęte motywy religijne to nie jedyne powody podejmowania fundacji sakralnych; towarzyszyła również temu chęć pokazania swojej wielkości, prestiżu. Pojawiały się na fundowanych kościołach wielkie napisy upamiętniające nazwisko fundatora, herby, portrety, tak, aby zwykły śmiertelnik mógł widzieć fundatora w otoczeniu świętych. Kościół w Zdzięciole fundacji Kazimierza Leona Sapiehy zdobi wczesnobarokowy portal z marmurową tablicą z napisem *Ad gloriam DEI omnipotentis et Dei paret Virginis ASSUMPTAE honorem Sacram hanc AEDEM, a fundamentis erexit Casimirus Leo Sapieha Procancellarius M. D. L. Slonim. Gubern. A. D. 1646*. Napis ten nie pozostawia wątpliwości, kto jest fundatorem i dobroczyńcą kościoła parafialnego. Wśród magnatów panowało swego rodzaju współzawodnictwo w dziedzinie fundacji i architektury sakralnej. Obiekt sakralny stanowił dla magnata jeden z elementów jego prestiżu, potęgi i bogactwa, był wyznacznikiem jego pozycji społecznej.

27 *Zapis dla Kazimierza Leona Sapiehy od Fryderyka Sapiehy podkomorzego witebskiego cerkwi św. Jerzego w Trokach. 5 marca 1630 roku*, [w:] *Археологический сборник докладов к истории Западной Руси...*, t. 2, s. 164.

28 *Sapiehowie. Materiały...*, t. 2, s. 294-302.

29 *Ibidem*, s. 91.

Miejscowości, w których powstawały nowo fundowane obiekty sakralne lub stare były restaurowane, podnosiły znaczenie tego miejsca, jego rangę, stanowiły nieodłączny element każdego ośrodka miejskiego lub kompleksu zamkowego³⁰. Kościół był nie tylko miejscem oddawania kultu, ale również w nim odbywało się nauczanie, zbierały się sejmiki szlacheckie, czasami był również twierdzą obronną. Zainteresowanie sprawami świeckimi, potrzebą ewangelizacji społeczeństwa, zapewnienie możliwości kształcenia i opieki spowodowało, iż obok fundacji kościelnych powstawały również świeckie, były to szpitale, posagi dla ubogich panien, szkoły³¹. Osoby świeckie ustanawiając fundację kierowały się zapewne chęcią czynienia czegoś dobrego, pożytecznego, dla wsparcia ubogich. W tych działaniach przejawiała się potrzeba dbania o sprawy społeczne. Należy pamiętać, iż w owych czasach nie istniały instytucje społeczne pomagające potrzebującym w dzisiejszym znaczeniu, a ludzie ubodzy byli zdani na łaskę możnych. Szkoły i szpitale fundowane przez Sapiehów powstawały kolejno w 1593 (Ikaźń), 1604 (Czereia, Lepl, Starosiele, Tołoczyn), 1608 (Słonim) i 1626 roku (Hory). Był to wymóg uchwał Soboru Trydenckiego. W odpowiedzi na protestantyzm, Lew Sapieha ufundował szkołę przy nowo powstającym kościele w Ikaźni³². Fundator na plebana parafii nałożył obowiązek stałego mieszkania w parafii, utrzymywania mistrza i kantora znających język litewski³³. Można wnioskować stąd, iż intencją fundatora było objęcie szerokich kręgów miejscowej ludności, dla której ten język był językiem rodzimym. Najwięcej, bo aż cztery szkoły powstały w 1604 roku, mogło to być związane z postanowieniami synodu diecezji wileńskiej z 1602 roku, który określał, aby przy każdym kościele parafialnym była szkoła i nauczyciel o nienagannej opinii, te same postanowienia zostały powtórzone na synodach w 1613, 1633 oraz 1685 roku³⁴. Natomiast Kazimierz Leon dla Akademii Wileńskiej przekazał swoje liczne zbiory (około 3 tysiące tomów) z zakresu literatury kościelnej i świeckiej, znane jako

30 *Pamięć fundatora. Świątynie-mauzolea w krajobrazie kulturowym Podlasia*, oprac. J. Maroszek, P. Oledzki, W. Wilczewski, Białystok 1998, A. Wyrobisz, *Rola miast prywatnych w Polsce w XVI-XVII w.*, „Przegląd Historyczny” t. 65, 1974, z. 1, s. 19-46.

31 Sapiehowie ufundowali szkoły i szpitale między innymi w Ikaźni, Pohoście, Czerei, Leplach, Starosiele, Tołoczynie, Słonimie, Zdzięciole, Horach.

32 B. Czart. 1777, s. 585-589: „Fundusz Leona Sapiehy, 16 lipca 1593, Ikaźnia”.

33 Bibl. Czart. 1777, s. 616, Potwierdzenie i uzupełnienie przez Zygmunta III sapieżyńskich nadań dla Ikaźni i Pohostu, 28 maja 1596. : „...nie inakszego plebana prezentowali, jedno któryby tam przy tych kościołach sam ustawicznie mieszkał, y dla lepszego opatrzania porządku kościoła wikarie chował, i dla ćwiczenia dzieci mistrze i kantory mieć był powinien, także języka litewskiego, którego pospolicie tam ludzie prości nie umieją, albo sam pleban umiętny, albo też wikariego dla przepowiadania Słowa Bożego i nauki ludzi prostych chował”.

34 A. Pacevičius, *Szkolnictwo*, [w:] *Kultura Wielkiego Księstwa Litewskiego*, red. V. Ališauskas, L. Jovaiša, M. Paknys, R. Petrauskas, E. Raila, Kraków 2006, s. 718.

Bibliotheca Sapiehana³⁵. Dla tejże Akademii podarował katedrę prawa kanicznego i cywilnego³⁶. W 1655 roku zapisał jej dobra Poczajewicze w powiecie orszańskim³⁷.

Bardzo często zwracali się do Lwa duchowni, prosząc o wsparcie nie tylko dla kościołów, ale także dla poddanych: „poddani moi niebożęta, nie mając wygonów ani drow, muszą tychże swoich gruntów drogo najmować, zatem małą angarią cierpią. Proszę tedy WMci s. m. pana żeby raczył kazać list dać do pana Wederackiego, aby wzdram wolne wygony i drwa do ogniów mogli mieć”³⁸.

Fundacje kanclerza litewskiego to nie tylko świątynie, zgromadzenia zakonne, ale także liczne i cenne darowizny na rzecz tych obiektów sakralnych. W 1606 roku na rzecz kościoła mścibowskiego zapisał dochody z Mścibowa³⁹. Znany był także z tego, że sprzyjał działalności fundacyjnej ludności żydowskiej zamieszkującej jego dobra⁴⁰.

Warto zaznaczyć, iż w fundacje włączały się również kobiety z rodu Sapiehów, które same podejmowały się fundacji lub wraz z małżonkiem. Krystyna z Sapiehów Massalska ufundowała altarię w kościele w Różanej⁴¹. Nierzadkim zjawiskiem jest również w przypadku Sapiehów porządkowanie dawnych fundacji, wówczas to pojawiają się dodatkowe zapisy, które wspomagają malejący

35 L. Piechnik, *Dzieje Akademii Wileńskiej, próby odnowy Akademii Wileńskiej po klęskach potopu i okresu kryzysu 1655-1732*, t. 3, Rzym 1987, s. 26.

36 Ibidem, s. 60.

37 Metryka Litewska, Księga wpisów nr 131, oprac. A. Rachuba, s. 316-317.

38 *Archiwum domu Sapiehów*, listy z lat 1575-1606, wyd. A. Prochaska, t. 1, Lwów 1892, s. 211.

39 Lietuvos Mokslų Akademijos Vrublevskių Biblioteka (dalej LMAVB), F. 273 nr 3896.

40 List hetmana wielkiego Księstwa Litewskiego Lwa Sapiehy dany Żydom na wolne posiadanie w miasteczku Berezie: „...Oznaymuię, aby Żydzi w majątności mey Berezie osiadali, domy sobie budowali y tam mieszkanie swe mieli, pozwalam im zbudować szkołę, nabożeństwa ich w tym miasteczku moim Berezie, którą szkołę zbudować maią spokojnie w niej nabożeństwa swe odprawiać. Do tego daje tymże żydom w Berezie mieszkaiącym, tak tym, co teraz są, iako y co sie potem zbierać y osiadać będą, wolność taką, iaką y drudzy żydzi w majątnościach moich, iako w Różaney, w Kosowie ode mnie maia, y ci w Berezie mieszkaiący, takiej że wolności używać maią, budować się tam y ozdobnie domy wiezne wystawiać, w czym ich wedle tego listu mego zachować mam y po mnie potomkowie moi będą powinni; co urzędnikowi memu Berezańskiemu terazniejszemu y którzy po nim następować będą rozkazuię, aby żydzi Berezeńscy wedle tegom listu mego zachowani byli, na co daię im ten mój list z pieczęcią y z podpisem ręki mey. Pisan w Wilnie, dnia dziewiątego miesiąca Julia roku Pańskiego 1626.” [w:] *Акты Виленскою Архэографіцескою Коммисыю для разбора дрэвних актов*, t. V, Вильнюс 1865, s. 142.

41 LMAVB, f. 273-3632 wypis z ksiąg ziemskich powiatu wołkowyskiego „Roku 1768 miesiąca augusta czwartego dnia Krystyna z księżąt Sapiehów Massalska podczaszyna w. x. lit. czynię wiadomo y jawno wyznawanym tym listem moim dobrowolnie i rozmyślnie na potomne czasy uczynionym altaryi fundacyjnym zapisem Jego . księdzu Melchiorowi Dzikkowskiemu y dalszym po nim następującym danym y służącym na to iż Ja podczaszyna wielkiego Księstwa Litewskiego ku szczególnej czci y Chwale Boga w Trójcy Świętej Jedynego na przebłaganie majestatu Jego chcąc aby w kościele farnym Różańskim pewne ofiary blażał...”

z biegiem lat fundusz. W 1672 roku Anna Barbara Kopciówna Sapieżyna, wojewodzina wileńska, podczas weryfikowania majątku odnalazła zapis Lwa Sapiehy, w którym przeznaczył on wólkę ziemi na cerkiew białowicką, a znajdowała się u jej poddanych⁴². Anna Barbara Kopciówna Sapieżyna, zgodnie z pierwotnym zapisem, przekazała ją na cerkiew białowicką. Ma to ogromne znaczenie zarówno dla losu obiektów sakralnych w Wielkim Księstwie Litewskim, jak i dla umacniania katolicyzmu i unii w państwie litewskim.

Inicjatywy fundacyjne nie zawsze dochodziły do skutku, przerywała je czasami śmierć. Wówczas działanie kontynuowała osoba wymieniona w testamencie. Pierwotne fundacje Lwa Sapiehy znacznie uzupełniał po jego śmierci syn Kazimierz Leon Sapieha. Przykładem jest kościół w Siemiatyczach, gdzie Lew rozpoczął budowę, którą następnie testamentem polecił dokończyć swoim synom⁴³. Kazimierz Leon sporządził również srebrną trumnę dla Jozafata Kuncewicza, która kosztowała 63 tysiący talarów.

Sapiehowie od momentu związania się z katolicyzmem, a przede wszystkim Lew Sapieha, w aktach fundacyjnych czynił specjalne zapisy, które miały chronić i zarazem ograniczać potomstwu prawa do obiektów sakralnych, w sytuacji zmiany wyznania rzymskokatolickiego. W większości aktów fundacyjnych pojawiają się stwierdzenia, aby fundacja nie była w żaden sposób zmieniana... „bo napominam, sumieniem obowiązuję, i proszę dla niewinnej męki Syna Bożego, aby tego nadania mego w niczym nie odmieniali, niczym nie krzywdzili, we wszem kościołów bronili, oglądając się na wiekuisty gniew Boga Wszechmogącego...”⁴⁴. Lew Sapieha czyniąc tego typu zapis w pewnym sposób groził swoim sukcesorom, powołując się na Sąd Ostateczny. W wielu przypadkach prawo do fundacji wraz z całym majątkami przelewał nie na swoich potomków, lecz na kapitułę św. Stanisława w Wilnie i na kolegium jezuickie. Mogło to wynikać z obawy fundatora o dalszy los obiektu sakralnego i obiekcji, że potomkowie mogliby zmienić jego przynależność wyznaniową lub przeznaczyć na cele świeckie⁴⁵. Być może zdarzały się przypadki dewastowania świątyń, co miało miejsce w przypadku pierwotnej fundacji w Ikaźni. Lew Sapieha chcąc zapobiec

42 LMAVB, f. 264-863.

43 *Sapiehowie. Materiały...*, t. 1, s. 406: „...Ażem począł kościoły dwa murowane i już mury wywiezione, jeden w Siemiatyczach, a drugi w Słonimie, proszę moich aby młodszy w Siemiatyczach, a Jmci pan marszałek w Słonimie tych kościołów dobudowali”.

44 B. Czart. 1777, s. 585-589: "Fundusz Leona Sapiehy, 16 lipca 1593 Ikaźnia".

45 Ibidem, „...a iż czasów terażniejszych przypatrzec się możem, jako za odmianą wiary potomkowie nadania przodków swych od kościoła zabierają, domy boże profanują, y pustoszą, albo też za niedbałością plebanów godnych nie dają. Przeto obawiając się jakiego w tej mierze zatrudnienia, sam siebie i potomki swe od wszelakiego prawa, własności, podawania plebaniey, i dóbr do nich należących oddalam i wuzywam, a to wszystko wlewam na kapitułę S. Stanisława w Wilnie, i na ojce Jezuity Collegium Wileńskiego, iż nie ja, ani potomek mój po śmierci terażniejszego plebana, także po śmier-

powtórzeniu się bezczeszczenia, przelał wówczas prawo patronatu nad kościołem ikaźnieńskim na jezuitów⁴⁶. Zabieg przelania wszelkich praw do fundacji, między innymi na kapitułę św. Stanisława w Wilnie oraz na jezuitów, miał zapewne potwierdzić przynależność Lwa Sapiehy do katolicyzmu oraz uchronić obiekty sakralne przed niszczeniem. Poprzez tego typu działania Lew Sapieha zyskiwał sobie ogromne poparcie duchowieństwa, określany był jako żarliwy katolik, dobrodziej jezuitów i patron. Interesujące jest, że tego typu przymioty Lwa Sapiehy pojawiły się już w 1590 roku, czyli zaledwie 4 lata po przyjęciu przez niego katolicyzmu⁴⁷.

Licznym fundacjom przyświecał jako główny cel pomnożenie Chwały Bożej, ale dobrodziejstwa świadczyły także o bogactwie i wpływach. Fundatorzy w wielu przypadkach wyznaczali sobie w ten sposób miejsce swego pochówku, chociaż wola zmarłego nie zawsze bywała spełniona. Kazimierz Leon pragnął spocząć w kościele kartuzów w Berezie, co nie mogło być od razu zrealizowane, ponieważ budowa została ukończona dopiero po śmierci fundatora. Natomiast Paweł Jan pragnął spocząć w kościele bernardynów w Brześciu Litewskim, a został pochowany, wbrew woli, w kościele kartuzów w Berezie.

Znacznie mniejszy dorobek na polu fundacji osiągnął Jan Stanisław Sapieha, marszałek wielki litewski. Ufundował on jedynie murowany kościół dla kanoników laterańskich w Słonimiu, na jego uposażenie zapisał majątek Darew. Przyczynił się również do powiększenia fundacji kościoła i klasztoru franciszkanów w Słonimiu⁴⁸. Jan Stanisław mimo, iż był wyznawcą obrządku rzymsko-katolickiego ufundował cerkiew, zapewne unicką, w Ikaźni. Mimo, iż marszałek wielki litewski posiadał znaczny majątek, który został powiększony dzięki małżeństwu z Anną Scholastyką Chodkiewiczówną, liczba fundacji jest niewielka. Jego słabe zaangażowanie w działalność publiczną wynikało ze złego stanu zdrowia. Był przedstawicielem rodu urodzonym już w katolicyzmie, nie musiał więc prawdopodobnie udowadniać swej faktycznej przynależności do tego wyznania. Nie musiał też odmiennie od Lwa, budować tak skwapliwie swej kariery i prestiżu. Awanse przychodziły mu łatwiej, wobec tego nie musiał potwierdzać swego prestiżu poprzez fundacje. Ród znaczenie miał dzięki karierze Lwa.

Następne pokolenia Sapiehów z linii czerejskiej już w coraz mniejszym stopniu angażowały się w fundacje sakralne. Paweł Jan, wojewoda witebski, potem

ci inszych na potym będących plebanów ikaźnieńskich, ale sama kapituła z ojcami jezuitami plebana do Ikaźni dawać, y stanowiąc, dobrami szafować będą wolni czasy wiecznemi”.

46 O. Hedemann, *Historia powiatu brasławskiego*, Wilno 1930, s. 57. Por. *Sapiehowie. Materiały...*, t. 3, s. 255.

47 S. Załęski, *Jezuici w Polsce*, t. 4, cz. 3, Kraków 1904, s. 1050.

48 H. Lulewicz, *Jan Stanisław Sapieha*, PSB, t. 34, Wrocław – Warszawa 1993, s. 624-629.

wileński i hetman wielki litewski, był fundatorem dominikanów w Bielicy, zapisał im folwark Kraśna. Przyczynił się do odnowienia kościoła bernardynów w Różanej, zapisując sumę 80 tysięcy złotych z ekonomii szawelskiej⁴⁹. Sytuacja finansowa Pawła Jana nie przedstawiała się najlepiej, ponieważ dobra, które odziedziczył po ojcu były obciążone ogromnymi długami. Dopiero małżeństwo z Zofią Zenowiczówną poprawiło jego pozycję ekonomiczną. Jednak prawdziwą fortunę otrzymał dopiero po śmierci Kazimierza Leona.

Benedykt Paweł, podskarbi wielki litewski, syn Pawła Jana w latach 1679-1692 za 56 tysięcy złotych polskich odbudował kościół jezuitów w Brześciu Litewskim, którym ponadto podarował wielki srebrny krzyż, który Lew Sapieha otrzymał od Klemensa VIII⁵⁰.

Na tym etapie badań można jednak dać odpowiedź na pytania o główne motywy towarzyszące fundacjom sapieżyńskim. W sapieżyńskich aktach fundacyjnych przeważała argumentacja dewocyjna, pojawiają się zapisy o czynnikach natury religijnej, jako tych, które w dużej mierze skłaniały do podjęcia inicjatyw fundacyjnych. Sapiehowie powoływali się na żarliwość wiary, żal za grzechy, obiekt fundowany miał być również próbą odkupienia win. Poprzez fundacje starali się dowieść o swoim przywiązaniu do katolicyzmu. Fundacje sakralne były środkiem do propagowania i umacniania wyznania katolickiego wśród innowierców, miały wymiar walki z prawosławiem i protestantyzmem, a intencją, jaka przyświecała Sapiehom przy fundowaniu nowych kościołów i domów zakonnych, było stworzenie konkurencji dla Kościołów protestanckich i Cerkwi prawosławnej.

Fundowanie obiektów sakralnych stawało się pewnego rodzaju społecznym wymogiem. Było jednym z ważniejszych sposobów utrzymania swojej społecznej pozycji i odpowiedzią na społeczną presję. Fundacje wyznaczały pewien obowiązujący styl zachowań, który stał się wzorem dla członków elit; były wyrazem pozycji fundatora, wskaźnikiem jego prestiżu i możliwości, pełniły jednocześnie rolę ideologiczną. Poprzez fundacje wyrażała się samoświadomość magnata, stanowiły one ważny składnik kultury politycznej. Sapiehowie poprzez nie starali się zagwarantować sobie przychyłność nie tylko Boga, lecz również ludzi. Sapiehowie poprzez liczbę fundacji sakralnych, ich wielkość, a także umiejscowienie w państwie i mieście starali się ugruntować prestiż rodu. Fundowany obiekt stawał się dla Sapiehów ważnym źródłem prestiżu, świadectwem bogactw i widocznym znakiem potęgi, nieodzownym wyznacznikiem pozycji społecznej i statusu. Fundacje odgrywały przy tym doniosłą rolę społeczną, jako przekaźnik rodowej tradycji. Stanowiły ważny element każdego ośrodka miejskiego, dodawał mu

49 A. Rachuba, *Paweł Jan Sapieha*, PSB, t. 35, Warszawa – Kraków 1994, s. 138-148.

50 A. Rachuba, *Benedykt Paweł Sapieha*, ibidem, s. 583-591.

splendoru. Dorobek Lwa Sapiehy na polu finansowego i moralnego wspierania placówek kościelnych stawał się w pewnym sensie zobowiązaniem dla jego potomków, potwierdzeniem ich przynależności do elity władzy.

Działalność fundacyjną Sapiehów inspirowały złożone i różnorodne źródła: religijne, społeczne, polityczne i kulturowe, które wzajemnie się przenikały i uzupełniały.

ABSTRACT

Circumstances and motifs of the sacral Sapieha Foundations in the 17th century

The reasons for the establishment of Sapieha Foundations were widely understood religious motifs, which were to prove the benefactor's piety and fervor of faith. The Sapiehas were guided by the desire to multiply and spread God's glory. The Sapieha Foundations were established mainly within the territory of the Grand Duchy of Lithuania. It was a religiously and culturally diversified area and, due to this, the character of the foundations was also a kind of manifestation of the fight against the Orthodox and Protestant Churches, being, at the same time, competitive to these rites. Moreover, foundation acts were votive offerings made by the benefactor for achieved victories. Religious zeal, a will to help the needy and widely understood religious motifs are not the only reasons for establishing sacral foundations. They were also accompanied by the will to show one's grandeur and prestige. Apart from church foundations, the Sapiehas also initiated secular ones: hospitals, dowries for poor maidens and schools. Establishing a foundation, laymen were apparently guided by the will to do something good or useful and to support the poor. What is more, such activity manifested the need to care about social issues. In many cases, just through foundations, the Sapiehas thus designated themselves burial places even though the deceased's will was not always fulfilled. Through a number of sacral foundations, their size and location in the state and city, the Sapiehas tried to strengthen the family's prestige. For the Sapiehas, the founded object became an important source of prestige, a proof of wealth and a visible symbol of power, which was an indispensable determinant of a social position and status. Founding sacral objects was becoming a certain kind of social obligation among the magnates. It was one of the most important ways of maintaining one's own social status.

Key words: foundations, sacrum, the Sapiehas

Резюме

Обстоятельства и мотивы сапегских сакральных пожертвований в XVII веке

Причиной создания сапегских фондов были широко понимаемые религиозные мотивы, что должно было свидетельствовать о набожности и страстности веры учредителя. Сапегии руководствовались желанием умножить и расширить божью славу. Сапегские фонды возникали, главным образом, на территории Великого княжества Литовского. Это была территория, неоднородная в религиозном и культурном отношении. В связи с этим, имела место тоже борьба с православием и протестантизмом, тем самым создавая конкуренцию этим вероисповеданиям. Учредительные акты были тоже даром, приносимым учредителем за одержанные победы. Религиозная беззаветность, желание нести помощь нуждающимся и широко понимаемые религиозные мотивы это не единственные причины создания сакральных фондов. Этому сопутствовало тоже желание показать свое величество, престиж. Наряду с церковными, по инициативе Сапегов возникали тоже светские фонды. Это были больницы, приданое для бедных девушек, школы. Светские люди, принося пожертвование, руководствовались наверно желанием нести добро, поддерживать нищих. В этих действиях проявлялась нужда заботиться о общественных делах. Сапегии во многих случаях пожертвованиями определяли себе таким образом место своих похорон, хотя желание умершего не всегда выполнялось. Сапегии количеством сакральных пожертвований, их размером, а также размещением в государстве и в городе пытались закрепить престиж рода. Учреждаемый объект становился для Сапегов важным источником престижа, свидетельством богатств и видимым признаком могущества, насущным определителем общественного положения и статуса. Учреждение сакральных объектов среди магнатов становилось своего рода общественным требованием. Это был один из важнейших способов сохранить свое общественное положение.

Основные слова: пожертвования, фонды, сакрум, Сапегии